

Paramaribo bood kansen

Bij 'slavernij' in Suriname overheerst het beeld van een gruwelijk stelsel dat zwarte mensen onderdrukte op plantages buiten de stad. Dat is terecht, zegt **Alex van Stipriaan**, maar het systeem was nu juist zo sterk omdat sommigen er ook aan konden ontsnappen. En niet alleen door opstand of vlucht. De stad Paramaribo speelde hierin een centrale rol.

De slavernijgeschiedenis wordt nogal eens beschouwd als een zwarte bladzijde waar we ons voor moeten schamen en dus na minimaal gepaste aandacht ook weer niet al te lang bij stil moeten blijven staan. Het is echter geen losse bladzijde, maar een integraal deel van meerdere hoofdstukken nationale geschiedenis. En die hoofdstukken zijn nog niet afgesloten. Een van de meest actuele erfenissen

De Waterkant in Paramaribo omstreeks 1860. Toen woonden er zo'n vijftienduizend mensen, onder wie slaven, gevluchte slaven, vrije zwarten en een gekleurde elite. De bedrijvigheid in de stad en haven bood veel kansen om een bestaan op te bouwen. Inzet: mannen lezen in 1975 de krant bij het standbeeld Kwakoe in Paramaribo dat de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 herdenkt (Nationaal Archief).

in Suriname geboren nakomelingen, en 4500 vrije personen van kleur, waarvan een derde van Afrikaanse afkomst en twee derde gemengd. Op de plantages werkten toen omstreeks 40.000 mensen in slavernij.

Over het leven van de stadsslaven is nog niet veel bekend, maar over de vrije gekleurde bevolking in Paramaribo vanaf de tweede helft van de 18de eeuw zijn kortgeleden twee grondige studies verschenen die naadloos op elkaar aansluiten. Ten eerste het proefschrift van Ellen Neslo, *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname, 1800-1863*. In deze zeer goed gedocumenteerde, beetje schools opgezette studie, gaat Neslo op zoek naar het ontstaan van de groep waar zij ook zelf uit voortkomt. Haar minutieuze onderzoek, gebaseerd op de levens en carrières van een selectie van 162 personen van kleur, deels zelf nog in slavernij geboren, toont de complexiteit van het slavernijstelsel, met name in het koloniale centrum, Paramaribo. Het stelsel kon niet zonder hen, ze waren er dan ook deel van, als vaklui, ambtenaren en zelfs als plantage- en slaveneigenaars. En tegelijk ondermijnden zij tot op zekere hoogte het stelsel door hun verwanten en bekenden vrij te kopen, door een zichtbaar en trots alternatief voor het slavernijbestaan te vormen en soms zelfs door in woord en geschrift te pleiten voor afschaffing van de slavernij. Zonder het met zoveel woorden te benoemen laat Neslo zien hoe in een op raciale segregatie gebaseerde koloniale samenleving deze elitegroep de wellicht cruciale schakel vormde om het stelsel zo lang te kunnen laten draaien.

Dan is er *Eigendomsstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname* van Karwan Fatah-Black, die zelf geen Surinaamse achtergrond heeft. Hij richt zich juist niet op de gekleurde elite, maar op de eenvoudige Afro-Surinamer

degenen die slavernij ontvlucht waren en vanuit het binnenland plantages overvielen. Het is verbluffend hoe weinig van die nieuwe kennis doordringt tot het onderwijsmateriaal. Tegelijk moet ook nog veel worden onderzocht, zoals de stedelijke samenleving in de kolonie gedurende de slavernij. En dat geldt overigens ook voor de Nederlands Caribische eilanden, die hun eigen slavernij- en koloniale ervaring hebben. Ze verdienen aparte aandacht, niet als aanhangsel van de Surinaamse geschiedenis.

In dé stad van Suriname, Paramaribo, leefden naast vrije inwoners van Europese komaf ook slaafgemaakte Afrikanen. Al snel kwam er een gestaag groeiende groep bij van vrije gekleurde personen, grotendeels van gemengd Afrikaans-Europese afkomst, met een slaaf en een witte man als voorouders. Rond 1830, meer dan een generatie voor de slavernij in 1863 werd afgeschaft, was de bevolking van Paramaribo als volgt verdeeld: 2000 personen van Europese afkomst (waarvan een minderheid Nederlands), 8500 slaafgemaakte Afrikanen en hun

van de slavernijgeschiedenis is de felle zwartepietdiscussie. Die gaat in wezen over de vraag of Afro-Nederlanders, die al ruim drie-en-een-halve eeuw onder Nederlandse vlag leven, er net zo bij horen als ieder ander en dus het recht hebben kritiek te uiten op wat zij als koloniaal racisme ervaren.

De laatste jaren is heel veel onderzocht over de geschiedenis van slavernij, slaafhandel, het verzet van slaafgemaakten en over het leven van de marrons,

die zich (eveneens) een weg zocht uit de slavernij en deels de generatie vormde die voorafging aan de groep op wie Neslo zich richt. Dit evenzeer uitstekend gedocumenteerde werk komt uitgebreider aan bod, omdat het zich op het snijvlak begeeft van slavernij en een leven in vrijheid en daarbij een aantal belangrijke kwesties aanroert. De auteur is een jonge maar al gelauwerde onderzoeker aan de Universiteit Leiden die zich actief beweegt in het maatschappelijk debat over het doorwerken van kolonialisme en slavernij in het heden. De Koninklijke Academie van Wetenschappen kende hem dan ook al de Heineken Young Scientists Award 2016 toe. Net als Neslo bedrijft hij in zijn nieuwe boek *Eigendomsstrijd* op vakkundige wijze microgeschiedenis, verhalen van mensen, op basis van de enorme rijkdom aan materiaal dat hij wist te verzamelen. Alleen dat al maakt dit een welkom boek. Maar er is ook wel iets op aan te merken.

Opstand versus aanpassing

Fatah-Black toont hoe mensen in staat waren zich op allerlei geaccepteerde manieren aan de slavernij te onttrekken, zonder de rigiditeit van het stelsel als geheel te willen bagatelliseren. Dat is voor een historicus en voor iemand die in de media vaak het debat zoekt, een lastige en ook moedige positie. Tot nu toe hebben zijn collega's namelijk vooral de strijd tegen de slavernij benadrukt.

Knöffel liet zijn concubine Sara, een huisslavin, om een onbenullige ongehoorzaamheid doodgeselen

Zeker voor nazaten van slaafgemaakten -ook in Nederland- zijn juist degenen die in verzet kwamen en de marrons die van de plantages wegluchtten en in het bos eigen gemeenschappen stichtten de historische helden. Fatah Black doet hier niets aan af en schetst een grauw beeld van het leven op 'de gewelddadige plan-

tages', waar slaven en meesters 'een strijd op leven en dood voerden', wat overigens een tamelijk schematische weergave is van de eveneens complexe verhoudingen op de plantages. Hij breekt echter tegelijkertijd een lans voor de Afro-Surinamers die juist niet in verzet kwamen, maar door zich min of meer aan te passen aan de kolonisator op verschillende manieren hun vrijheid verkregen, een stukje grond in de stad verwierven, er een huis op bouwden en er een leven inrichtten voor zichzelf en hun nakomelingen. Het succes van deze minder zichtbare, maar zichzelf emanciperende groep legde de basis voor de Afro-Surinaamse bevolkingsgroep. Na de slavernij zou die volgens de auteur het gezicht van Paramaribo gaan bepalen. Hiermee negeert hij de door Neslo beschreven middenklasse. Heeft die niet net zo goed het beeld van de stad bepaald? Of de migrantengroepen die zich pas veel later in de stad kwamen vestigen zoals Hindostanen, Chinezen en Javanen?

Rags to riches

Fatah-Black begint zijn reconstructie van de lange weg naar de vrijheid bij een incident tussen de slaafgemaakte Manuel en de directeur op een plantage. Vervolgens verplaatst het toneel zich naar Paramaribo en belandt de lezer via gedetailleerde en rijk gedocumenteerde hoofdstukken over de Waterkant, de Saramaccastraat en

vooral de volksbuurt Frimangron uiteindelijk bij de afschaffing van de slavernij. Aan de hand van herkenbare mensen toont Fatah Black hoe complex en vaak paradoxaal het slavernijstelsel in elkaar stak. Zo had ene Johann Knöffel in de loop van zijn leven met twee slaafgemaakte vrouwen een verhouding.

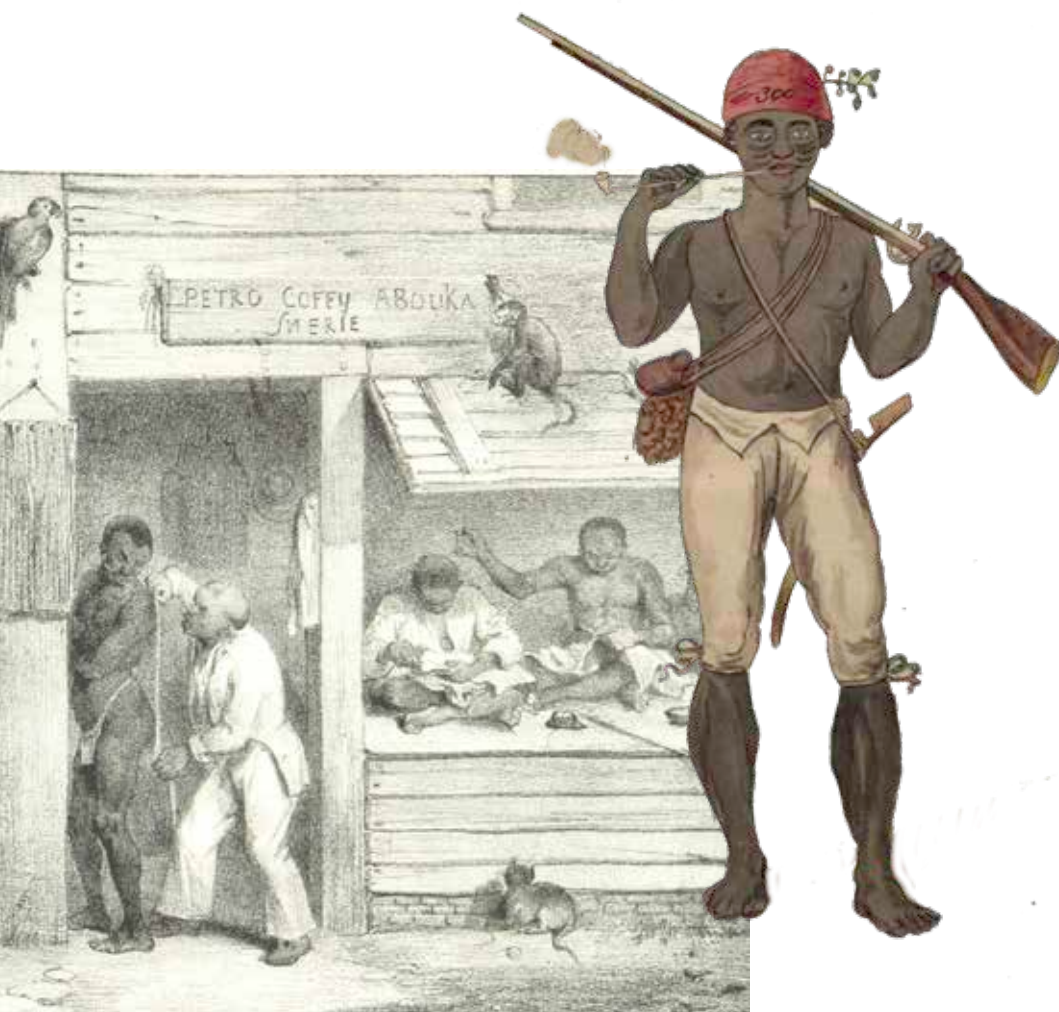
Werkplaats van een ambachtsman in Paramaribo omstreeks 1830. Uit *Voyage à Surinam* van P.J. Benoit (1839).

In 1751, toen hij nog plantagedirecteur was, liet Knöffel zijn concubine Sara, een huisslavin, om een onbenullige ongehoorzaamheid doodgeselen. Of zij ook kinderen van hem had is onbekend. Later, eenmaal zelf plantage-eigenaar geworden, ging Knöffel een relatie aan met zijn slavin Grietje, met wie hij twee dochters kreeg. Na zijn dood werden zij bij testament 'gemanumitteerd': ze kregen de vrijheid, plus het niet onaardige bedrag van tweeduizend gulden, een halve plantage met woonhuis erop en tien slaven om de grond te bewerken. Ook Grietje zelf en haar moeder kregen

Plantage Jagtlust aan de Surinamerivier, 1860-1862 (Rijksmuseum Amsterdam).

Een vrije soldaat (Redi Musu) van het Corps Zwarte Jagers in Suriname, ca. 1777. Deze aquarel uit de Vinkhuizen-verzameling van militaire uniformen (New York Public Library) is geïnspireerd op een gravure van William Blake voor het boek *Narrative of a Five Year's Expedition against the revolted Negroes of Surinam*, door John Stedman (1796).

dat tegen marrons werd ingezet. Behalve dat zij werden beschouwd als bezit dat teruggehaald moest worden, vormden de marron guerrilla-aanvallen een enorme bedreiging van de plantage-economie. De gewapende strijd tegen hen deed in de 18de eeuw een steeds grotere aanslag op de financiën en de weerbaarheid van de slaveneigenaren. Vanuit Nederland kwam te weinig steun. Daarom besloten de bestuurders, zelf ook plantage-eigenaars, een korps van zwarte militairen op te richten volgens de aloude verdeel-en-heersstrategie. In 1772 werd slaveneigenaars gevraagd een betrouwbare man te verkopen voor het zogenaamde 'Neeger Vrij Corps' of 'Corps Zwarte Jagers', een groep van driehonderd man die steeds werden aangevuld. Zij kregen in ruil de vrijheid, kleding en bewapening, een karige beloning en aan het eind van hun diensttijd een stuk grond in de stad in een wijk die daarom Frimangron, vrije-mansgrond, werd genoemd.

Deze soldaten waren herkenbaar aan hun *redi musu* (rode mutsen), een term die nog altijd wordt gebruikt voor een verrader of overloper. Toetreding tot het militaire korps was echter een actieve keus voor vrijheid, stelt Fatah-Black. Dit onderschrijft de Belgisch-Amerikaanse onderzoeker Jeroen Dewulf in zijn *Grijs slavernijverleden? Over zwarte militieën en redimoesoegedrag*. Dewulf gaat wat verder dan Fatah-Black in zijn analyse van goed/foutschema's met behulp van een analogie met de Holocaust. Dewulf had verdieperder kunnen zijn als hij over het mooie bronnenmateriaal in Fatah-Black's boek had kunnen beschikken, maar hun

de vrijheid en een jaarlijkse toelage van zestig gulden uit de erfenis; twee andere slavinnen werden niet gemanumitteerd maar kregen met hun nakomelingen wel veertig gulden per jaar. Beide dochters moesten voor hun verdere opleiding naar Nederland en trouwden later met bekende plantage-eigenaren. Hun kostje was waarschijnlijk gekocht, zodat zij en hun nakomelingen tot de elite behoorden. Fatah Black bespreekt enkele van dit soort *rags-to-riches* geschiedenissen. Hij legt niet uit waarom het vrijgemaakte concu-

bines zelden lukte in vrijheid een leven voor zichzelf op te bouwen, maar dat hun kinderen vaak wel een flinke stijging maakten op de koloniale sociale ladder. De verhalen bevestigen eigenlijk vooral dat er ventielen bestonden waardoor wat druk kon ontsnappen uit het op spanning staande systeem van rigide onderdrukking.

Rode mutsen

De geleidelijke route uit de slavernij was voor een man die geen seks als ruilmiddel had, veel moeilijker te vinden. Hij kon proberen zich bovengemiddeld loyaal te gedragen, het vertrouwen van de eigenaar te winnen en hem een dienst te bewijzen die deze dankbaar of trots stemde. Een laatste optie was dienst nemen in het leger

Boeken over slavenhandel en slavernij in Suriname

De afgelopen dertig jaar zijn flink wat studies over de slavernij in Suriname verschenen, alsook over de slavenhandel en het wegvlugten van de plantages (marronage) en ander verzet. Hier volgt, in chronologische volgorde, een lang niet uitputtende lijst:

J.P. Siwipersad, *De Nederlandse regering en de afschaffing van de Surinaamse slavernij (1833-1863)*, Bouma's Boekhuis, 1979

W. Hoogbergen, *De Boni-oorlogen, 1757-1860. Marronage en guerrilla in Oost-Suriname*, CCS, 1985

G. Oostindie, *Roosenburg en Mon Bijou, twee Surinaamse plantages, 1720-1870*, Foris, 1989

J.M. Postma, *Dutch Transatlantic Trade and Shipping, 1585-1817*, Cam-

bridge University Press, 1992

A. van Stipriaan, *Surinaams Contrast*.

Roofbouw en overleven in een Caraïbische plantagekolonie 1750-1863, KITLV, 1993

R.O. Beeldsnijder, *'Om werk van jullie te hebben'. Plantageslaven in Suriname, 1730-1750*, CLACS, 1994

F. Dragtenstein, *'De ondraaglijke stoutheid der wegloopers'. Marronage en koloniaal beleid in Suriname, 1667-1768*, proefschrift Universiteit Utrecht, 2002

Hilde Neus-van der Putten, *Susanna du Plessis, portret van een slavenmeesteres*, KIT, 2003

J.P. Siwipersad, *Gij zijt blank en wij zijn zwart. Gedragpatronen in een slavenmaatschappij (Suriname, negentiende eeuw)*, z.p. 2009

L. Balai, *Het Slavenschip Leusden. Slavenscheperen en de West Indische Compagnie 1720-1738*, Walburgers, 2011

H.U.E. Thoden van Velzen en W. Hoogbergen, *Een zwarte vrijstaat in Suriname. De Ookaanse samenleving in de 18e eeuw*, KITLV, 2011

E. Jagdew, *Vrede te midden van oorlog in Suriname. Inheemsen, Europeanen, Marrons*

en Vredesverdragen 1667-1863, proefschrift Anton de Kom Universiteit Paramaribo, 2014

E.B.A. Neslo, *Een ongekende elite. De opkomst van een gekleurde elite in koloniaal Suriname, 1800-1863*, Haes Producties, 2016

F. Dragtenstein, *Van Elmina naar Paramaribo. De slavenhaler*, Walburgers, 2017

K. Fatah-Black, *White lies and black markets. Evading metropolitan authority in colonial Suriname, 1650-1800*, Brill, 2015

K. Fatah-Black, *Eigendomstrijd. De geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname*, Ambo/Anthos, 2018

K. Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname 1683-1795*, Walburg, 2019 (mei 2019)

J. Dewulf, *Grijs slavernijverleden? Over zwarte militie en redimoesoegedrag*, Amsterdam University Press, 2018

P. Emmer, *Geschiedenis van de Nederlandse slavenhandel* (herziene editie), Nieuw Amsterdam, 2019

Dienke Hondius, Nancy Jouwe, Dineke Stam & Jennifer Tosch, *Gids slavernijverleden Nederland / Slavery Heritage Guide The Netherlands*, LM Publishers, 2019

'Manumittée' (vrijgemaakte slavin), uit album met tekeningen van Suriname, ca. 1850-1860 (Rijksmuseum Amsterdam).

onderzoeken liepen gelijk op.

Hoe het zij, net als bij zwarte vrouwen die hun seksualiteit inzetten om vrij te worden, ontstond bij de redi musu de paradoxale situatie dat om los te breken uit de slavernij, ze zich ook moesten losbreken van hun naasten, hun cultuur – een vrijgemaakte slaaf moest verplicht christen worden – en, stelt Fatah-Black, zelfs van de eigen huidskleur, hoe dit ook begrepen moet worden. Of dat losscheuren echt zo radicaal was staat te bezien, want er werden naasten vrijgekocht – zoals Neslo ook liet zien – en ondanks de kerstening zijn het nu juist volksbuurten in Paramaribo als Frimangron waar tot de dag van vandaag de kenmerkende Afro-Surinaamse cultuur is blijven bestaan.

Overleven in de anonimiteit

Intussen groeide Paramaribo van een stadje met een paar duizend inwoners tot een levendige havenstad van meer dan vijftienduizend rond 1863. Hoe groter Paramaribo werd, hoe gekleuderder en hoe onoverzichtelijker, want je kon lang niet altijd zien of iemand vrij of slaaf was. Die

uitdijende stad maakte het makkelijker om in de anonimiteit op te gaan. Er liepen mensen rond die gevlucht waren uit de slavernij, mensen van wie niemand meer wist wie eigenlijk hun eigenaar was en die dat graag zo hielden en zelf hun kostje bij elkaar scharrelden. Ambachtslieden en marktlui hadden klusjes, er waren winkels, (smokkel)kroegen, theaters, bordelen, kortom, er was alles wat een stad tot een stad maakt, met alle mogelijkheden van dien voor iemand die zo onzichtbaar mogelijk probeerde te overleven. En dan was er Frimangron, het hart van de stedelijke zwarte cultuur. In de archieven was hier kennelijk weinig over te vinden want Fatah-Black schrijft er niet veel over. Misschien dat hier een combinatie van oral history en archeologie op den duur uitkomst kan brengen.

Paramaribo veranderde van een witte elitestad met zwarte slaafgemaakten in een gekleurde stad met een witte en een gekleurde elite en daarnaast een groeiende groep eenvoudige zwarte en gekleurde ambachtslieden, gepensioneerde soldaten, kleine landbouwers en wat we tegen-

woordig hosselaars zouden noemen. Na de slavernij vormde zich daaruit langzamerhand door onderwijs een soort lagere middenklasse. Velen met wat meer scholing trokken weg uit Frimangron, maar een beroemde nazaat van de mensen over wie Fatah-Black schrijft, is er in 1898 nog geboren. Deze Anton de Kom was van het type dat wel in verzet kwam. Eerst tegen de koloniale autoriteiten, waardoor hij in 1933 naar Nederland werd uitgezet. Na de Duitse inval sloot hij zich vervolgens aan bij het communistisch verzet en in 1945 is hij omgekomen in een bijkamp van Neuengamme.

Fatah-Black besluit zijn boek met een epiloog over De Kom en de Pontewerfstraat waar De Koms geboortehuis stond: nu vervallen, maar ooit de oudste vrije, zwarte straat van de stad en lange tijd het kloppend hart van Frimangron.

Alex van Stipriaan is hoogleraar Caraïbische geschiedenis aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij heeft veel gepubliceerd over de geschiedenis van slavernij en marronage in Suriname. Zie www.alexvanstipriaan.com